

ta integrasiya v yevropejs'kij osvittnij prostir: Zb. materialiv. – H.: HDADM, 2005. – №1. – Ch. III. – S.46–60.

27. Har'kova V. Muzejna sprava v Odesi za chasiv Rosijs'koyi imperiyi (1825–1917 rr.) [Elektronnyj resurs]: / V. Solodova // Studiyi z arhivnoyi spravy ta dokumentoznavstva. – K., 2004. – T.12. – 278 s. – Rezym dostupu : http://www.archives.gov.ua/Publicat/Studii/Studii_2004.12_11.php.

28. Uchebnoe posobie. Hudozestvennaya kul'tura [Elektronnyj resurs]. – Rezym dostupu : http://storage.kruk.odessa.ua/book_oz/oz6.pdf.

29. Fedorova L. D. Z istoriyi pam'yatkoohoronnoyi ta muzejnoyi spravy u Naddnipyrians'kij Ukraini. 1870–1910-i rr. / Vidp. red. S. I. Kot; NAN Ukayiny. Institut istoriyi Ukrainy. – K.: Institut istoriyi Ukrainy, 2013. – 373 s.

30. Har'kov. Putevoditel' dlya turistov i ekskursantov. – Izd. 3–e. – Har'kov: tip. I. M. Anichkina, 1915 g. [Elektronnyj resurs]. – Rezym dostupa : http://dalizovut.narod.ru/putev915/14pv_1915.htm.

31. Shevchenko V. V. Muzeeynavstvo: navch. posib. dlya dystans. navch. / V. V. Shevchenko, I. M. Lomachyn's'ka; Vidkrytyi miznarodnyj un–t rozvytku ljudyiny "Ukrayina". In–t dystansijnogo navchannya. – K.: Universitet "Ukrayina", 2007. – 288 s.

32. Jureneva T. Ju. Muzeevedeniye: Uchebnik dlya visšej sholy. 3–e izd., ispr. i dop. / Ju. T. Jureneva. – M.: Akademicheskij proekt, 2006. – 560 s.

Borys T. P., applicant of the Department of Document Management and Museum Studies, Lesya Ukrainka East European National University (Ukraine, Lutsk), tani4kabor@gmail.com

Acquisition of art museums' funds in Naddnipyrianska Ukraine (the end of XIX century – 1917)

The article describes one of the main areas of museum work – acquisition of art museums' funds in Kyiv, Katerinoslavsk, Mykolaiv, Odessa and Kharkiv. The significant contribution of the artistic and scientific societies, art institutions and individuals in the formation of the first art museums' collections in the Naddnipyrianska Ukraine in late XIX – early XX century is revealed. The article also describes the composition of new incomes to the funds of museums listed above; it is determined that the main forms of acquisition of museums' funds in this period were donation and purchase. The role of the Russian Academy of Arts in replenishing of art museums with the objects of fine arts is determined. Theoretical and methodological basis of the article is made up on the principles of historicism, objectivity and consistency that allow us to learn specific facts and events in their dynamics and interconnection. At the presentation of material, method of analysis, synthesis, comparison, classification and problem–chronological approach is used.

Keywords: Kyiv Art, Industry and Science Museum, Katerinoslavsk Art Gallery, Mykolaiv Art Museum, Odessa Museum of Fine Arts, Kharkiv Art and Industry Museum, objects of fine arts, acquisition of art museums' funds, donation, purchase.

Борис Т. П., соискатель кафедры документоведения и музейного дела, Восточноевропейский национальный университет им. Лесы Украинки (Украина, Луцк), tani4kabor@gmail.com

Комплектование фондов музеев художественного профиля в Надднепрянской Украине (конец XIX в. – 1917 г.)

Охарактеризовано один из основных направлений музейной работы – комплектование фондов художественных музеев в городах Киеве, Екатеринославе, Николаеве, Одессе и Харькове. Раскрыто весомый вклад художественных и научных обществ, художественных учреждений, частных лиц в формирование коллекций первых художественных музеев Надднепрянской Украины в конце XIX – начале XX вв. Освещено состав новых поступлений в фонды исследуемых музеев; определено, что основными формами комплектования музейных фондов в данный период были дар и закупка. Выяснена роль Академии художеств, Русского музея в пополнении художественных музеев предметами изобразительного искусства. Теоретико–методологическую базу статьи составили принципы историзма, объективности и системности, которые позволяют изучить конкретные события и факты в их динамике и взаимосвязи. При изложении материала использованы методы анализа и синтеза, сравнения, классификации, проблемно–хронологический подход.

Ключевые слова: Киевский художественно–промышленный и научный музей, Екатеринославская картинная галерея, Николаевский музей изящных искусств, Одесский музей изящных искусств, Харьковский художественно–промышленный музей, предметы изобразительного искусства, комплектование музейных фондов, дарение, закупка.

* * *

УДК 069(477.63)

Гілязетдінов Р. Н.
доктор технічних наук,
старший науковий співробітник, Національна наукова
сільськогосподарська бібліотека НААН
(Україна, Київ), nnsqb@ukr.net

ЗЕМЬСЬКЕ ПРИРОДНИЧО–НАУКОВЕ МУЗЕЄЗНАВСТВО: СОЦІАЛЬНО–ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ

Розкрито соціально–економічні чинники появи природничо–історичних музеїв на теренах сучасної України. Основну увагу зосереджено на діяльності новостворених установ для потреб сільськогосподарської дослідної справи та науки. Висвітлено роль земств у зачаткуванні природничо–наукового музеєзнавства.

Ключові слова: земство, музеєзнавство, природничо–історичні музеї, сільськогосподарська дослідна справа, аграрна наука, історія.

Поширення капіталістичних відносин у Російській імперії на всі сфери господарського життя у другій половині XIX ст. спровокувало земські реформи і бурхливий розвиток соціально–культурного життя. Внаслідок чого виникло місцеве самоврядування, яке залишило глибокий слід в історії Російської імперії кінця XIX – початку XX ст.

Земське представництво в Російській імперії мало давню історію. Земські установи, за історичним вивченням, утворювалися для задоволення місцевих потреби губерній та повітів. Думка про необхідність заснування таких особливих органів місцевого господарсько–розпорядчого правління виникла одночасно з появою положення про звільнення селян від кріпосного права. Вперше вона пролунала відповідно до царського указу від 25 березня 1859 р. Обговорювалася необхідність надання господарському управлінню певної самостійності й більшої довіри та визначною мірою участі кожної верстви населення у господарському управлінні [1].

Земство як орган місцевого самоврядування було створено 1 січня 1864 р. Олександром II з метою розділення виконавчої влади з губернатором і Міністерством внутрішніх справ. Цей Указ закликав "...до найтіснішої участі у віданні справами, що відносяться до господарських зисків і потреб кожної губернії і кожного повіту, місцевого населення [2, с.134]. 3–поміж зазначеного були освіта, охорона здоров'я, пошта, дороги, накопичення статистичних зведень тощо. Принагідно зауважимо, що місцевим або земським установами для фінансування всіх служб дозволялося оподатковувати населення.

Незважаючи на те, що реформа була обмеженою, самоврядування відіграло значну роль у справі розвитку регіонів, ефективного використання місцевих багатств. У цей час відбувався швидкий процес освоєння півдня України в сільськогосподарському відношенні. Регіональні питання сільського господарства були прерогативою земства, тому відразу ж виникла необхідність у науково обґрунтованому підході до використання природних багатств. Потреби сільського господарства могло задовольнити лише природознавство, тому необхідність всебічного дослідження визнавалася як вітчизняними вченими, так і місцевим самоврядуванням та інтелігенцією.

Слід зазначити, що земська реформа була проведена без обмеження влади імператора та державних установ. Від звичайних царських інституцій, до яких чиновники

призначалися “зверху”, земства докорінно відрізнялися тим, що були виборними. Організація земського представництва мала наступний вигляд. Земські збори обиралися трьома так званими “колегіями”: від з’їздів повітових землевласників, міських виборців та виборців від сільських громад терміном на три роки за умови щорічних зібрань і звітувань. У свою чергу, вони обирали виконавчі органи: повітові та губернські управи та їхніх очільників і членів. Крім того, можливість проводити надзвичайні збори зберігалася. Головував на губернських земських зборах губернський предводитель дворянства [3]. Земства мали право клопотати перед урядом з питань, що торкалися місцевого господарства, потреб губерній чи повітів. Їх діяльність призвела до широкого розвитку всіх галузей місцевого господарства і сприяла економічному піднесенню краю.

Територія сучасної України у XIX – на початку XX ст. входила до єдиної адміністративної системи Російської імперії і була поділена на 9 губерній, які прийнято розділяти на три великі регіони: 1) Правобережна Україна – Київська, Подільська, Волинська губернії; 2) Слобожанська Україна – Чернігівська, Полтавська і Харківська губернії; 3) Південна Україна – Катеринославська, Таврійська і Херсонська губернії.

Варто зауважити, що мережа наукових установ, сформована у пореформену добу в Україні для проведення природознавчих досліджень, у цілому відповідала структурі наукових закладів Російської імперії. Вона складалася з Петербурзької академії наук, вищих навчальних закладів, бібліотек і музеїв, наукових товариств, лабораторій та майстерень на промислових підприємствах. Тобто музеї входили до складу “наукових установ” пореформеної Російської імперії.

Перші музеї мали природничо-історичний ухил і тільки пізніше почали створюватися історичні установи. Ідея всебічного вивчення краю у природничо-науковому відношенні поступово сформувалася у другій половині XIX ст., поставивши на порядок денний питання про організацію відповідних музеїв. Після створення земств у різних регіонах України кращі їй представники дійшли думки про необхідність вивчення природних, історичних і побутових умов губернії для більш повного використання ресурсів краю.

Можна виділити три групи місцевих музеїв, організація яких переслідувала різні цілі: 1) музеї при наукових товариствах, архівних комісіях, статистичних комітетах та інших інституціях із вивчення краю. Комплектування музейних колекцій було природним результатом будь-якого дослідження; 2) музеї при губернських земствах, колекції яких повинні були служити наочним приладдям для популяризування передових методів ведення господарства, головним чином сільського; 3) публічні музеї, засновані місцевою прогресивною громадськістю, з просвітницькими цілями [4, с. 23].

Слід відмітити, що земства намагалися раціонально й ефективно використовувати місцеві природничі багатства, що призвело до підтримки природних досліджень регіону, створення різноманітних комісій та організацій, які займалися вивченням місцевого краю. Однак, необхідно було систематизувати той практичний

досвід, що поступово накопичувався у галузі сільського господарства. Результатом цього стало започаткування земських природничо-історичних музеїв. Як правило, їх діяльність спиралася на матеріали, що зберігалися у земських управах, у результаті проведених робіт із вивчення краю. На відміну від наукових товариств, музеї займалися вивченням регіону з практичної точки зору. Тому заснування земських музеїв відбувалося за задалегідь розробленою програмою.

Ідея створення природничо-історичних музеїв, які б поєднували місцеву наукову працю з дослідженнями рідного краю і практичним служінням її населенню у співтоваристві із земськими установами, наприкінці XIX ст. здобула багатьох прихильників. Варто відмітити, що у витоків створення природничо-історичних музеїв стояли вчені-природознавці. Активними пропагандистами улаштування зазначених установ була група науковців із Санкт-Петербургу, серед яких були В. Каховський – директор Петербурзького педагогічного музею військово-інженерних закладів, професор В. Докучаєв – вчений-натураліст, ґрунтознавець, секретар Петербурзького товариства дослідників природи та ін.

У 1886 р. світ побачила праця В. Докучаєва “Земський губернський музей” [5], яку можна вважати першим в Російській імперії науковим обґрунтуванням краснавчого напрямку природничо-наукового музеєзнавства. Це був перший типовий “Зразковий статут земського природничо-історичного губернського музею” – документ, у якому з усією ясністю викладені цілі, завдання та суспільне значення провінційних природничо-історичних музеїв: “... а) У музеї, як у фокусі, будуть сходитися найрізноманітніші природно-історичні та економічні відомості про край, а тому музей може слугувати для земства, так би мовити, довідковою конторою, де воно може знайти вказівки і поради у багатьох складних випадках практики; б) Музей можливим широким розповсюдженням здобутих результатів не може не сприяти підвищенню природничо-історичної освіти народу, а така освіта є основою покращення економічного устрою країни; в) Музей за необхідності налагодить взаємозв’язки з різними товариствами та окремими фахівцями; він за необхідності буде слідкувати за дослідженнями сусідніх губерній; музей може, зрештою, слугувати природничо-історичною станцією для інших дослідників як місцевих, так іногородніх; а все це, вірогідно, не може не додати місцевому населенню деякого світла і життя...” [6, с. 115–116].

Як наслідок, була створена особлива комісія під керівництвом К. Меркліна, якій було доручено скласти проект статуту губернських земських природничо-історичних музеїв. Такий документ був розроблений разом із пояснювальною запискою і розісланий керівникам всіх губерній, до земських управ і місцевих статистичних комітетів. Згодом він став керівництвом до дій у новій започаткованій справі. Значимо, що це питання було винесено з вузької сфери обговорення у наукових товариствах на широкі кола зацікавлених осіб й одержало статус першочергового завдання культурно-суспільної діяльності новостворених земств.

За результатами проведеного дослідження з’ясовано, що багато губернських земств заснували місцеві

природничо-історичні та сільськогосподарські музеї. Перший за часом устрою є Нижегородський, організований професором В. Докучаєвим у 1885 р. Через чотири роки, у 1889 р., був створений природничо-історичний музей Полтавського губернського земства за ініціативою групи полтавської інтелігенції під керівництвом В. Докучаєва, який протягом 1888–1892 рр. проводив дослідження ґрунтів Полтавської губернії [7]. Того ж року засновано сільськогосподарський музей Бессарабського повітового земства, для якого було споруджено спеціальний будинок. Згодом він славився своїми зоологічними колекціями і препаратами, пізніше його було перейменовано на “Кустарний, зоологічний і сільськогосподарський музей Бессарабського земства”.

Формування матеріальної бази природничо-історичних музеїв залежало від багатьох факторів об'єктивних та суб'єктивних. Насамперед, це було пов'язано з тим, що ентузіасти-науковці, які взялися за справу, мали різні уявлення про кінцеву мету щодо створення музею і тематики формування колекцій, збереження пам'яток природничої і загальної історії тощо. Принагідно зауважимо, що це був час становлення організаційних форм природничо-наукових установ, пошук оптимальних методів дослідження невивчених регіонів, систематизації величезного масиву матеріалу, одержаного внаслідок колосальних напрацювань дослідників. Ініціатива створення наукових центрів різних рівнів йшла від повітів та губерній, тому що саме регіони були найменше вивченими у науковому і практичному плані. Крім того, вони страждали від нестачі інформації, оскільки не були сформовані місцеві наукові центри, не вистачало бібліотек тощо.

Фінансове забезпечення музеїв цілком залежало від земств. Там, де вони вбачали реальну допомогу сільському господарству, природничо-історичні заклади регулярно отримували відповідні субсидії. Асигнування мало тенденцію до постійного зростання. Однак слід відмітити, що склад працівників земських природничо-історичних музеїв завжди був невеликим, хоча й висококваліфікованим.

Як свідчать проведені історико-наукові пошуки, земські установи в Російській імперії діяли понад сорок років та зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняного сільського господарства і продуктивність галузевого дослідництва шляхом навчання населення раціональним агрикультурним засобам; заснуванням допоміжних наукових сільськогосподарських установ, до яких було віднесено природничо-історичні музеї; впровадженням широких організаційних заходів у сільському господарстві як меліорація, раціональні сівозміни тощо; покращенням економічної ситуації, зокрема наданням сільськогосподарських кредитів; запровадженням сільськогосподарської кооперації; поширенням природознавчих знань за допомогою галузевих шкіл, спеціальних курсів, лекцій тощо.

Список використаних джерел

1. Земство // Энциклопедический словарь. СПб.: Изд. Ф. А. Брокгауз, И. Е. Ефрон, 1894. Т. XII (А–С). С. 533–542.
2. Веселовский Б. История земства за сорок лет. В 4-х т. / Б. Веселовский. СПб.: Изд-во О. Н. Поповой, 1909–1911. Т. 1. С. 420 с.

3. Земский начальник // Полная энциклопедия русского сельского хозяйства и соприкасающихся с ним наук.– СПб., 1900. – Т. III. – С. 702–704.

4. Равикович Д. А. Музейные деятели и коллекционеры в России (XVIII – нач. XX вв.) / Д. А. Равикович // Музееведение: концептуальные проблемы музейной энциклопедии. М., 1990. С. 13–29.

5. Докучаев В. В. Земский губернский музей (Проект Устава, 1882) / В. В. Докучаев // Сочинения. М., 1953. Т. VII. С. 115–119.

6. Отчет секретаря В. В. Докучаева о деятельности СПб. Общества естествоиспытателей. СПб., 1888. Т. XIX. 196 с.

7. Полтавский земский естественноисторический музей. Полтава, 1891. 26 с.

References

1. Zemstvo // Jenciklopedicheski slovar'. – SPb.: Izd. F. A. Brokgaуз, I. E. Efron, 1894. – Т. XII (A–S). – S. 533–542.

2. Veselovskij B. Istorija zemstva za sorok let. V 4–h t. / B. Veselovskij. – SPb.: Izd-vo O. N. Popovoj, 1909–1911. – Т. 1. – 420 s.

3. Zemskij nachal'nik // Polnaja jenciklopedija russkogo sel'skogo hozjajstva i soprikasajushihhsja s nim nauk. – SPb., 1900. – Т. III. – S. 702–704.

4. Ravikovich D. A. Muzejnye dejateli i kollekcionery v Rossii (XVIII – nach. XX vv.) / D. A. Ravikovich // Muzeevedenie: konceptual'nye problemy muzejnoj jenciklopedii. – M., 1990. – S. 13–29.

5. Dokuchaev V. V. Zemskij gubernskij muzej (Proekt Ustava, 1882) / V. V. Dokuchaev // Sochinenija. – M., 1953. – Т. VII. – S. 115–119.

6. Otchet sekretarja V. V. Dokuchaeva o dejatel'nosti SPb. Obshhestva estestvoispytatelej. – SPb., 1888. – Т. XIX. – 196 s.

7. Poltavskij zemskij estvestvennoistoricheskij muzej. – Poltava, 1891. – 26 s.

Гілязетдинов Р. Н., PhD, senior researcher, National Scientific Agricultural Library of NAAS (Ukraine, Kyiv), nns.gb@ukr.net

Zemsky natural and scientific museology: socio-economic preconditions of formation

The socio-economic factors of occurrence of natural-historical museums in the territory of modern Ukraine are disclosed. The main focus is on the activities of the newly established institutions for the needs of agricultural research deed and science. The zemstvo's role in establishing science museology is observed.

Keywords: zemstvo, museology, natural-historical museums, agricultural research deed, agricultural science, history.

Гілязетдинов Р. Н., доктор технических наук, старший научный сотрудник, Национальная научная сельскохозяйственная библиотека НААН (Украина, Киев), nns.gb@ukr.net

Земское естественнонаучное музееведение: социально-экономические предпосылки создания

Раскрыты социально-экономические факторы появления естественноисторических музеев на территории современной Украины. Основное внимание сосредоточено на деятельности созданных учреждений для нужд сельскохозяйственного опытного дела и науки. Освещена роль земств в учреждении естественнонаучного музееведения.

Ключевые слова: земство, музееведение, естественноисторические музеи, сельскохозяйственное опытное дело, аграрная наука, история.

* * *

УДК 94:930.85(477)(045)

Красницька Г. М.

кандидат історичних наук, доцент
кафедри філософії та економічної теорії, Вінницький
торговельно-економічний інститут КНТЕУ
(Україна, Вінниця), kafedra1989@mail.ru

ГЕНОЦИД УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

Проаналізовано основні історичні події, які свідчать про розвиток історії української культури в ХІХ ст., зокрема про прояви антиукраїнської політики. Визначено основні факти, які стали причиною занепаду української культури та української мови.